

Primljen: 4.12. 2018.
Prihvaćen: 19. 2. 2019.

UDK: 342.5(497.11)“1860/1868”
94(497.11)“1860/1868”
321.61:929 Обреновић М.
doi:10.5937/nabero24-19778

POLICIJSKA DRŽAVA U SLUŽBI NACIONALNIH CILJEVA I REFLEKSIJE USTAVNIH ZAKONA KNEZA MIHAILA

Nebojša Randelović¹

Pravni fakultet Univerziteta u Nišu

Sažetak: Nakon ponovnog dolaska na presto 1860. godine, knez Mihailo je kao najviše ciljeve postavio preobražaj države i nacionalno oslobođenje. U radu se analizira sled njegovih poteza u kontekstu promene ustavnog stanja, derogiranjem Ustava iz 1838. godine ustavnim zakonima. Ti zakoni su omogućili funkcionisanje tzv. policijske države, odnosno svojevrсно uvođenje apsolutizma. Mihailov prosvedeći apsolutizam i policijska država, međutim, omogućili su bržu transformaciju države i njenih organa.

Ključne reči: knez Mihailo, policijska država, ustavni zakoni, apsolutizam.

Uvodna razmatranja

Povratkom Obrenovića na presto Kneževine Srbije nakon Svetoandrejske skupštine, iz korena je promenjeno stanje u državi u svim segmentima funkcionisanja njenog bića. Knez Miloš je, nakon kratkog ponovnog vladanja Srbijom, preminuo. Stupanjem na presto nakon očeve smrti, knez Mihailo je nedvosmisleno pokazao kakvom državom želi da vlada. On je, najpre, želio promenu ustavnog stanja odnosno Ustava iz 1838. godine, koji je već postao pravni i politički anahronizam. Ustavna promena bi mu omogućila razvlašćivanje dotada moćnog Saveta, kontrolu nad

radom vlade i stvaranje neke vrsta „policijske države”, odnosno stvaranje mogućnosti za prosvedeći apsolutizam, koji bi, prema njegovom mišljenju, bio prečica za modernizaciju države i ostvarivanje ambicioznih nacionalnih ciljeva. Mešanje Turske u promenu ustavnog stanja zbog vazalnog statusa Srbije Mihailo je rešio derogiranjem Ustava ustavnim zakonima a ne novim ustavom, za koji bi mu bila neophodna saglasnost Porte.

Kakvi su bili namere kneza Mihaila i politička budućnost namenjena Srbiji jasno je iskazano u prestonoj besedi i skupštinskoj adresi na Preobraženskoj skupštini 1861. godine. Kasniji rad Skupštine

¹ necer2611@yahoo.com

samo je bio potvrda utvrđenih stavova. Obraćajući se Skupštini, knez je naglasio da se na srpskom prestolu nalazi po pravu nasleđa, a potom je nagovestio kakav red u Srbiji želi i kakav red će se truditi da nametne. „(...) Neka se svaki svoji dužnosti savestno i strogo pridržava – stoji u prestonoj besedi – a u tuđe se poslove nemeša; nek svaki ima podpunu veru u Mene i Moju vladu, koja, na zakonitosti utemeljena, jedini zadatak ima: duševno i materijalno unapređenje države (...)” (*Protokoli Vanredne skupštine*, 1861: 4). Potom je sledila najava promene ustava donošenjem ustavnih zakona: „Vi Mi, bez sumnje, nećete odreći, da je sada-nji zakon skupštinski koliko nepodpun, najasan i sam sebi protivrečan, toliko i teretan samome narodu zbog prekomerno velikog broja skupštinaru prema našoj maloj otačbini. Znamo tako isto svi, da je ustrojenje Saveta državnog jedan od glavni izvora onim čestim sukobima, koji se u Srbiji pojavljivaše između Save-ta i Kneza. Ako, fala Bogu, danas i nei-ma tij štetni pojava, ono isto ustrojenje stoji, pa ne sumnjam da je obšta želja da se što pre popravi” (*Protokoli Vanredne skupštine*, 1861: 5). Promena tih zakona je nagoveštavala da će u Srbiji ubuduće uz kneza stajati razvlašćena skupština i poslušni savet.

Sledeća oblast koju je knez Mihailo hteo što hitnije da uredi bila je vojska. Dobro organizovan policijski aparat i aparat sile, oličen u vojsci, bili su neophodno sredstvo za policijsku državu, kakvom je Mihailo želeo da vlada. Ali, za visoko postavljene nacionalne ciljeve. „Zakon, koji je blaženoupokojeni Knjaz Miloš izdao o redovnoj vojsci – stoji u prestonoj besedi – stavio je u izgled naročita pravila, po kojima bi se narodna vojska uredila. Želeći da otačbina naša što pre dobije namenjenu joj sigurnost i odbranu, ja sam naredio, te je i u ovom

obziru spremljen potreban projekt, koji će vam se također podneti, kako ne bi ovako važan predmet ostao bez dogovora s vama” (*Protokoli Vanredne skupštine*, 1861: 6).

Knez Mihailo nije propustio da se u prestonoj besedi osvrne na odnose s Portom i na zaštitu stečenih prava Srbije. Postojeće stanje je ocenio kao neodrživo i napomenuo da je na Porti da se novom stanju prilagodi. „Pored ovi i drugi poslova, bila Mi je jedna od najveći briga, koju nikako s uma ne smećem, ta, kako da se od zadobiveni već i podjemčeni prava zemaljski i ona u život uvedu, koja su dosad, na žalost, neostvarena ostala. U to ime ja sam proletoš opravio u Carigrad naročitog poslanika. Po izvjestijama njegovim još ne mogu pouzdano da kažem, kakav će biti ishod misije, koju sam mu poverio. Ko je god svestan neprirodnog stanja, u kome se nalazimo; ko god uviđa velike nezgode, koje se svakij dan od takvog stanja stvari rađaju, kao i opasnosti, koje otud proizići mogu: taj će priznati da je bilo krajnje vreme koraku, koji sam učinio, i odati pravicu željama, kojima sam pri tome oduševljen bio. Do blistatelnosti je Porte sada, da oceni velike interese, koji su me u ovome važnom pitanju rukovodili” (*Protokoli Vanredne skupštine*, 1861: 7). Ovo nije bilo puko konstatovanje neodrživog stanja, već i poruka Porti. Od nje se zahtevalo ponašanje u skladu sa srpskim željama, ali joj se i nedvosmisleno poručivalo da će Srbija koristiti svoja prava i terati svoju politiku bez obzira na odgovor Porte. „No ma kakav bio ishod toga poslanstva – kaže se dalje u prestonoj besedi – briga za ostvarenjem zadobiveni prava narodni neće prestati da bude jedan od najglavniji zadataka moje vlade jer meni leži na srcu, da, ako što Srbiji privrediti ne mogu, bar sačuvam i ostvarim ona prava, koja joj je Moj otac

sa velikim trudom stekao” (*Protokoli Vanredne skupštine*, 1861: 7).

Skupštinska adresa bila je samo potvrda prestone besede. Adresa je govorila da će Skupština razvlastiti samu sebe i da će podržati ulazak u apsolutizam s visokim patriotskim ciljevima. „Raspoložiti Svetli Knjaže – stoji u adresi – a ovo

uverenje neka bude naš pristanak u napred na sve, što Vaša Svetlost u ime politički prava narodni narediti blagovoli (...). Sa ovako bezgraničnim poverenjem Skupština predaje sebe i narod Srbski u mudrost Vaše Svetlosti (...)” (*Protokoli Vanredne skupštine*, 1861: 19–21).

1. Ustavni zakoni – supstitut ustava

Saglasni rečenom u prestonoj besedi i skupštinskoj adresi bili su i tekstovi zakona koji su doneseni. Zakon o Narodnoj skupštini je predviđao postojanje velike i obične skupštine. Velika skupština je po broju poslanika bila četiri puta veća od obične i sastajala se radi izbora kneza, odobrenja usvojenja prestolonaslednika ili određivanja namesništva u vreme kneževog maloletstva. Obična skupština se sastajala svake treće godine i imala je jedino savetodavnu ulogu. Obavezno saslušanje skupštine bilo je predviđeno u slučajevima ustupanja ili promene dela državne teritorije, menjanja ustava ili povećanja danka. Ni u tim slučajevima mišljenje skupštine nije imalo obavezujući karakter za vladu. Skupštinsko časnništvo je postavljao knez, s tim što sekretari nisu morali biti iz reda poslanika (član 32). Iznad skupštine nije bio postavljen samo knez već i vlada, jer, za razliku od prethodnih rešenja, prema novom zakonu ministri „imaju slobodan ulazak u zasedanija skupštine; i kad zahtevaju imaju biti saslušani” (član 36) (*Zbornik zakona i uredaba*, 1862: 137). Takva skupština nije predstavljala opasnost za kneza, a u odnosima s Portom svako njeno sazivanje je moglo da bude moćno oružje.

Savet je zadržao svoje zakonodavne nadležnosti i s knezom je delio zakono-

давnu vlast. Savetnici, međutim, nisu više bili doživotni, nepokretni i nezavisni od kneza. Savetnike je postavljao knez i nije mogao da ih otpusti, osim u slučaju gubitka službe sudskom odlukom, ali je zato uvek mogao da ih penzionise i na taj način ukloni iz Saveta. Predloge zakona je mogao podnositi knez Savetu i Savet knezu, ali je za usvajanje svakog zakona bila neophodna kneževa potvrda. U skladu s članom 5 Ustrojenija Državnog saveta, knez „može odrediti svoje potvrđenje predloženom zakonu” (*Zbornik zakona i uredaba*^{1862: 156}). Ustrojenijem je takođe utvrđeno da je jedini predstavnik zemlje u odnosima s inostranstvom knez. Takvim ustrojstvom Savet je bio potpuno podređen knezu. U takvim okolnostima, knezu nije bilo potrebno drugo zakonodavno telo jer je svojim uticajem na Savet tvorac i nosilac zakonodavne aktivnosti bio on sam. Položaj savetnika u državnoj upravi, a naročito u odnosu na kneza, ilustruje i član 11 Ustrojenija, koji kaže da savetnici „dolaze u broj redovnih činovnika”.

Oslonac države kakvu je želeo da učvrsti knez Mihailo trebalo je da budu oružane snage. Način na koji su ustrojene mogao je da predstavlja samo brigu i pretnju za Portu. Stajaća vojska koja je postojala u Srbiji imala je po brojnosti i snazi prevashodno namenu da obezbedi

unutrašnji red i sigurnost. S takvom vojskom nije se moglo računati u ostvarivanju postavljenih državnih i nacionalnih ciljeva. Prve korake u pravcu reorganizovanja vojske knez Miloš je načinio odmah nakon ponovnog dolaska na vlast. On je izuzeo vojsku iz nadležnosti Početeljstva unutrašnjih dela i posredstvom Glavne voene uprave stavio je pod svoju neposrednu komandu. Potom je redovni sastav Garnizonog voinstva povećan, a formirane su i čete koje će vremenom izrasti u nove rodove vojske. Garnizono voinstvo je trebalo da dopuni formacije koje bi svojom brojnošću i snagom, u slučaju potrebe, bile osnova spoljašnje vojne moći Srbije. Zato je na Preobraženskoj skupštini ustanovljeno i Ustrojenje Narodne vojske. U sastav Narodne vojske su ulazili svi Srbi između 20 i 50 godina, izuzev sveštenih lica i fizički nesposobnih. Starešine su postavljane uglavnom iz reda Narodne vojske, na predlog odgovarajućih državnih organa. Vojska se delila na dve klase. Prva, „gotova za pokret”, obuhvatala je jednu četvrtinu poreskih obveznika, počev od najmlađih pa do navršene 35. godine života. Naoružavanje i ishrana vojske na obuci bili su obaveza države. Odeća, obuća i držanje konja (konjicu su činili ljudi iz imućnijih kuća) bili su na ličnom teretu svakog vojnika (*Vojna enciklopedija*, 1975: 51–54). Zanimljiva je činjenica da je knez Mihailo bio svestan opasnosti koju tako naoružan narod može imati za svoju državnu vlast. To je i bio jedan od razloga za donošenje novog Zakona o ustrojstvu vojske iz 1864. godine, u kojem se, između ostalog, uređuje i podvrgavanje Narodne vojske nadzoru okružnih načelnika (*Zbornik zakona i uredaba*^{1865: 64}).

Logičan sled „preobraženskih” zakona je bilo i Ustrojenje centralne državne uprave, kojim je vlada ustanovljena

i stavljena pod neposrednu vlast kneza. Tim aktom je ustanovljeno sedam ministarstava: pravde, prosvete i crkvenih dela, inostranih dela, unutrašnjih dela, finansija, vojno i ministarstvo građevina. Prema članu 4 Ustrojenja, centralne državne uprave „ministri su organi knjaza” koje „knjaz postavlja i menja (...) po svom nahođenju” (član 13) (*Zbornik zakona i uredaba*^{1863: 87}). Dok su prema Ustavu iz 1838. godine početelji zasedali u Savetu i podnosili mu izveštaje o svom radu, prema Mihailovom Ustrojenju ministri su bili odvojeni od Saveta i podređeni jedino knezu.

Zakonom o ustrojstvu obština i obštinski vlasti iz 1866. godine knez Mihailo je zaokružio stvaranje birokratskog aparata kao osnove policijske države u Srbiji. Struktura okružnih i sreskih vlasti nije promenjena, dok je organizacija opštinskih vlasti bila njima prilagođena. Prema tom zakonu, opštinski organi su bili opštinski zbor, opštinski odbor i opštinski (primiritelni) sud. Opštinski zbor je birao poslanika i poverenike za Narodnu skupštinu. Opštinski odbor je imao savetodavnu funkciju, ali i nadležnosti u oblasti finansija i izbora mesnog kmeta (u varošima). Opštinski sud je bio prva i najvažnija vlast u opštini. Činili su ga kmet, kao predsednik, i dva člana. Izbor članova suda je morao da potvrdi sreski načelnik, a izbor kmeta okružni načelnik, dok je u okružnim varošima kmeta potvrđivao ministar unutrašnjih dela. Opštinski sud je obavljao i sudsku funkciju i funkciju najniže policijske vlasti. U obavljanju sudske funkcije opštinski sud se nalazio neposredno pod okružnim sudom, a u obavljanju policijske vlasti pod sreskim načelnikom.

Ustavni zakoni koje je doneo knez Mihailo korenito su promenili državno ustrojstvo uspostavljeno Ustavom iz

1838. godine. Pojedini autori smatraju te zakone nekom vrstom novog ustava Srbije, idući dotle da ih nazivaju i prvim srpskim ustavom (Pavlović, 1997: 68). Bez ambicije da se razmatraju teorijske osnove tih tvrdnji i razlozi za i protiv, dovoljno je konstatovati opšteprihvaćenu činjenicu: tim zakonima je ustrojstvo Srbije uspostavljeno Turskim ustavom stavljeno van snage i ustavljen novi ustavnopravni poredak u Srbiji.

Porta je odluke Preobraženske skupštine primila kao neprijateljski akt Srbije i kneza Mihaila. Doneti zakoni su za

Portu predstavljali kršenje svih postojećih zakonskih akata i sporazuma, a opšte ponašanje kneza Mihaila je doživljavano kao neprihvatljivo i uvredljivo za Tursku. I sam veliki vezir se javno izjašnjavao o tome, o čemu svedoči i diplomatska prepiska poslanika garantnih sila u Carigradu (Ranke, 1892: 459). Reagovanje Porte na odluke Preobraženske skupštine je bilo očekivano i razumljivo. Garantne sile su reagovala shodno svom opštem spoljnopoličkom opredeljenju. Austrija i Velika Britanija su podržale turski protest, dok su Rusija, Pruska, Italija i Francuska zauzele suprotan stav.

2. Zakonodavstvo – posledica novog ustavnog stanja

Promena ustavnog poretka u državi stvorila je solidne osnove za zakonsko uobličavanje funkcionisanja državnog aparata. Za funkcionisanje države kakvu je želeo knez Mihailo, uz ustavne promene i konsolidaciju sistema bezbednosti, bilo je neophodno učvrstiti i osavremeniti pravosudni sistem i doneti prateće zakone, a i kodifikovati krivičnopravnu materiju. Zanimljivo je da je Kaznitelni zakonik donet godinu dana pre početka promene ustava ustavnim zakonima. Očigledno je da je za kneza Mihaila ta oblast bila posebno značajna, shodno činjenici da u vreme vladavine ustavobranitelja krivičnopravna materija nije bila kodifikovana.

Sistem organizacije sudova, ustrojen u vreme ustavobranitelja, zadržan je i tokom druge vladavine kneza Miloša i Mihaila Obrenovića. Novinu je predstavljalo osnivanje Trgovačkog suda, odmah nakon povratka kneza Miloša, na osnovu Ustrojenja Trgovačkog suda od 12. decembra 1859. godine (*Zbornik zakona i uredaba*, 1859: 107–111)). Or-

ganizaciona istovetnost, međutim, nije značila i istovetnu neefikasnost sudova koja je obeležila ustavobraniteljsko pravosuđe. U prilog stabilizovanju pravosuđa najpre je išlo zakonodavstvo Mihailove Srbije. Uz postojeće ustavobraniteljsko zakonodavstvo, donet je čitav niz sistemskih zakona koji su posredno ili neposredno uticali na poboljšanje pravosudnog sistema. Već početkom 1860. godine (još je trajala vladavina kneza Miloša) doneti su Zakonik trgovački, Zakonik o postupku sudejskom u građanskim parnicama i Kaznitelni zakonik za Knjažestvo Srbiju. Februara 1862. godine donet je Zakon o pravozastupnicima, marta 1863. Cirkular Popečiteljstva pravosuđa o dokazima u krivičnom postupku i izmene i dopune zakonskih akata koji su regulisali ustrojstvo sudova. Novi Zakon o ustrojstvu sudova je donet 20. februara 1865. godine, a uporedo s njim i Zakon kojim se uvodi u život ustrojstvo sudova, kao i novi Zakonik o postupku sudejskom u građanskim parnicama. Zakonik

o postupku sudskom u krivičnim delima je donet 10. aprila iste godine.

Na funkcionisanje pravosudnog sistema su uticale i kadrovske promene, za koje u prethodnim vremenima jednostavno nije bilo mogućnosti. U sudstvu više nije bilo nepismenih (poslednji nepismeni sudija je penzionisan 1862. godine). Sudski postupak je uprošćen, a manje parnice su prebačene na opštinske sudove. Iako su sudovi i dalje bili pretrpani parničnim predmetima, broj parnica je znatno smanjen.

Zanimljivo je da je Zakon o pravozastupnicima uveo veoma napredne mere: pravozastupnici su morali da imaju završen pravni fakultet i položen pravozastupnički ispit, ali je Narodna skupština, i pored toga, zahtevala da se taj zakon ukine. Razlog su verovatno bili zloupotrebe pravozastupnika ali i nenaviknutost nepismenog naroda na takav pravosudni sistem. Tražeći stare pravice, poslanici su, u stvari, tražili retrogradne mere u pravosuđu. Knez i vlada su se suprotstavili takvom zahtevu, dok je ministar pravde ubeđivao Skupštinu da bi ukidanje Zakona o pravozastupnicima značilo „otvoriti vrata svima nezalicama i varalicama, da pod vidom punomoćstva, svojim neznanjem ljude oštećavaju (...) to bi značilo ukinuti lekare i pustiti vračare i kartare da leče bolesnike” (*Protokoli redovne Narodne skupštine*, 1868: 219).

Kaznitelni zakonik za Knjažestvo Srbiju (poznat još i kao Krivični ili Kriminalni zakonik) donet je 29. marta 1860. godine. Za razliku od ustavobraniteljskih vremena, sada je Savet, shodno svojim ovlašćenjima u obavljanju zakonodavne vlasti, prvi predložio knezu donošenje krivičnog zakonika, s čime se knez saglasio.

Kaznitelni zakonik, kako navode mnogi autori, nosio je odlike evropskog

prava, a naročito se približavao pruskom, badenskom i francuskom krivičnom zakonodavstvu. Sistematika tog zakonika je potpuna, a sadržinski je podeljen na tri dela (časti): O kaznenju zločinstva i prestupljenja u opšte (čast I), O kaznenju zločinstva i prestupljenja ponaosob (čast II) i O kaznenju istupljenja (čast III). Materija je u sva tri dela podeljena po glavama. Naslovi glava opšteg dela – O kaznenju zločinstava i prestupljenja, kazuju da su u tom delu detaljno razrađeni najvažniji krivičnopravni instituti: umišljaj, uračunljivost i vinost, otežavajuće i olakšavajuće okolnosti, pokušaj, saučesništvo, sticaj, povrat i zastarelost. Zakonik u istom delu razlikuje kategorije mlađih i starijih maloletnika i shodno tome opredeljuje i način njihovog kažnjavanja, a u njemu su predviđene i vrste krivičnih sankcija (ima ih 12) (Ranđelović, 2008: 98).

Drugi deo – O kaznenju zločinstva i prestupljenja ponaosob (čast II) i treći deo Zakonika – O kaznenju istupljenja (čast III), kazuju da je usvojena trojna podela kažnjivih dela prema težini na zločinstva, prestupe i istupe. Paragraf 1 Kaznitelnog zakonika definiše ih ovako: „Zločinstvo je ono delo, za koje zakoni donose smrt, robiju ili zatočenje. Prestupljenje je ono delo, za koje zakoni donose zatvor duži od mesec dana, ili lišenje zvanja, ili novčanu kaznu više od trideset talira (tri stotine dinara). Istupljenje je ono delo za koje zakoni donose zatvor do mesec dana ili novčanu kaznu do tri stotine dinara” (*Kaznitelni zakonik*, 1860: 9). Ovakvom se podelom zakonodavac opredelio da istim zakonskim aktom uredi i krivičnu i prekršajnu materiju. Sva odličja i način regulisanja prekršajne materije u Zakoniku ukazuju na odnos zakonodavca prema njenoj posebnosti i njegovu nameru da se zbog celishodnosti ta materija reguliše istim zakonskim aktom kao i krivična. U dru-

gom delu Zakonika – O kaznenju zločin-stava i prestupljenja, detaljno je uređenja materija posebnog dela krivičnog prava. Krivična dela (zločinstva i prestupljenja) svrstana su u 23 osnovne kategorije. Nekim delima, svojstvenim i specifičnim za društvene prilike u ondašnjoj Srbiji, posvećena je posebna pažnja (na primer, hajdučija) (Ranđelović, 2008: 99).

Pored navedenih odlika Zakonika, značajno je istaći i principe savremenog krivičnog prava koji su ustanovljeni i potvrđeni njegovim donošenjem. Zna-tan deo tih principa je sadržan u Za-konu kojim se uvodi u život Kaznitelni zakonik (donet istog dana kada i Zako-nik). Zakonikom je kao osnovno pravilo utvrđen princip legaliteta, načelo koje je temelj modernog krivičnog prava. „Za koje delo – stoji u paragrafu 2 Za-

konika – nije u zakonu, pre nego što je učinjeno, kazano, da će se i kako će se kazniti onaj, koji ga učini, za ono se ne može niko ni osuditi” (*Kaznitelni zako-nik*, 1860: 10). Takođe je paragrafom 5 propisano sledeće: „Kogod učini u Srbiji kakvo kaznimo delo, sudiće se i kazni-ti po kaznitelnim zakonima ove zemlje” (*Kaznitelni zakonik*, 1860: 10). Time je stavljeno van snage pravilo da sudije, u nedostatku zakonskih propisa, sude u skladu sa savešću i principima morala. Zakonikom se građanima Srbije pruža pravna sigurnost i štiti integritet, dok se pojedinim paragrafima Zakonika ističu atributi suverenosti srpske kneževine. Tako paragraf 6 propisuje sledeće: „Ni jedan Srbin neće se izdavati stranoj vlasti da ga ona ispituje i kazni za dela kazni-ma, koja bi ovaj učinio bilo u Srbiji bilo u stranoj državi” (Ranđelović, 2008: 100).

Zaključak

Vladavina kneza Mihaila – prven-stveno se misli na njegovu drugu vladavinu od 1860. do 1868. godine, bila je relativno kratka, ali je po mnogo čemu obeležila državni razvoj i nacionalni preporod Srbije. Autori koji su proučavali taj period srpske istorije uglavnom se slažu da je to bilo vreme prosvetnog apsolutizma i „policijske države”. Kao i svaki društveni sistem i državno uređe-nje, i Mihailov režim je imao svoje nalič-je, koje su njegovi savremenici kritikovali (počev od Svetozara Markovića pa nadalje). Pravo je pitanje, međutim, da li je takav Mihailov režim bio više nužnost nego želja kneza za apsolutnom vlašću. Ustavobraniteljska Srbija jeste bila državna zakona i zakonodavstva, s težnjom da se od Srbije Miloša Obrenovića stvori nešto drugačije i približnije onovreme-

nom poimanju i organizovanju države. Ali, ustavobraniteljski režim, stvoren Ustavom iz 1838. godine, nije mogao da se održi jer je bio pritisnut savremenim tokovima i ograničen Ustavom, koji je u vreme Svetoandrejske skupštine već bio pravni anahronizam.

Knez Mihailo je uviđao sve nedostatke takvog sistema. Svemoćni Savet je možda samo u početku bio solidno sredstvo za ograničavanje kneževine samovolje. Ali, za obrazovanog apsolutistu kakav je bio Mihailo, koji je uz to imao i visoke patriotske i nacionalne ciljeve, tako zamišljen nosilac zakonodavne i izvršne vlasti je bio teret i ograničavajući faktor.

Vlada (odnosno Centralna državna uprava kako stoji u imenu Zakona) više nije mogla da bude sastavni deo zakonodavnog tela oličenog u Savetu. Tako

zaštićene popečitelje (kasnije ministre) knez nije mogao da kontroliše, a nisu imali ni skupštinsku kontrolu (koja po Ustavu iz 1838. godine nije bila predviđena kao državni organ). Knez Mihailo je ustavnim zakonima upravo rešio taj problem, koji je često bio kočnica funkcionisanju državnog aparata, dok je, s druge strane, sebi omogućio kontrolu i zakonodavne i izvršne vlasti, kao i apsolutnu kontrolu sistema bezbednosti države. Taj proces je zaokružen poslednjim zakonom koji je imao ustavni karakter – Zakon o opštinama i opštinskim vlastima. Time je uveo kontrolu policijskog i sudskog aparata, po vertikali, do najnižih organa, ukidajući neke vidove lokalne samouprave u opštinama, koje ni Turci, tokom viševjekovne vladavine, nisu ukidali.

Tako naslikan Mihailov režim, posmatran jednostrano, odaje utisak jednog rigidnog državnog aparata, s knezom apsolutistom na vrhu piramide vlasti. Činjenica je, međutim, da je Mihailo stvorio daleko efikasniju državu nego što je to bila ustavobraniteljska Srbija. Događaji iz 1862. godine na Čukur česmi, konferencija u Kanlidži iste godine (koja je utrla put konačnom odlasku turskih garnizona iz Srbije), uzimanje gradova 1867. godine i stvaranje faktički nezavisne države govore u prilog iznetim tvrdnjama da prosvećeni apsolutizam, u određenim istorijskim okolnostima, može predstavljati nužnost i kraći put za konsolidovanje države, kao i solidan temelj za ostvarivanje visoko postavljenih nacionalnih ciljeva.

Literatura

1. *Kazniteljni zakonik za Knjaževstvo Srbiju* (1860). Beograd: Državna štamparija.
2. Pavlović, M. (1997). *Preobraženski ustav prvi srpski ustav*. Kragujevac: Pogledi.
3. *Protokoli redovne Narodne skupštine držane o Mioljudne 1867. godine u Kragujevcu* (1868). Beograd: Državna štamparija
4. *Protokoli Vanredne skupštine narodne držane o Preobraženju 1861. godine u Kragujevcu* (1861). Beograd: Državna štamparija.
5. Ranđelović, N. (2008). *Istorija prava II: osnovi srpske istorije prava*. Niš: Sven.
6. Ranke, L. (1892). *Srbija i Turska u XIX veku*. Beograd: Državna štamparija.
7. *Ustrojenije Trgovačkog suda* (1859). *Zbornik zakona i uredaba* (str. 107–111). XII. Beograd: Državna štamparija
8. *Vojna enciklopedija* (1975). Beograd: Redakcija Vojne enciklopedije.
9. *Zbornik zakona i uredaba* (1862). XIV. Beograd: Državna štamparija.
10. *Zbornik zakona i uredaba* (1863). XV. Beograd: Državna štamparija.
11. *Zbornik zakona i uredaba* (1865). XVII. Beograd: Državna štamparija.

POLICE STATE IN THE SERVICE OF NATIONAL GOALS AND REFLECTIONS OF THE CONSTITUTIONAL LAWS OF PRINCE MIHAILO

Nebojša Ranđelović

University of Niš, Faculty of Law

Abstract: Having ascended the throne once more in 1860, Prince Mihailo fundamentally changed the constitutional situation in the country, setting as the highest goals transformation of the state and national liberation. In order to avoid Turkish interference in constitutional questions of the Principality of Serbia, still a vassal state at the time, Mihailo derogated the 1838 Constitution with constitutional laws. His constitutional laws, according to some of his contemporaries and many authors, created the conditions for a “police state” to function. The laws on the National Assembly, on the Central government administration, on the Council of State, on Municipalities and municipal governments, made possible the functionality of an authoritarian regime, that is, a type of absolutism. However, Mihailo’s enlightened absolutism gave the Prince and the state bodies a possibility for quicker prosperity of the state and the beginning of reaching highly placed national goals. The so-called “police state” can, in certain historical moments (especially in a peasant state in the making, as was the case with Serbia), be a more efficient and desirable way of state organization than other state regulations.

Keywords: Prince Mihailo, police state, Constitutional laws, absolutism.

IZ ISTORIJE
POLICIJE